

”trodde” på berättelserna, i alla fall inte hela tiden utan bara då berättelserna behövde bli trodda, dvs. när de gav svar på annars olösbara problem. När det behövdes en häxa för att exempelvis lösa sociala spänningar i lokalsamhället, producerade man en sådan. Då blev ”tron” aktualiserad och möjlig att använda. Det är precis som med vandringssägnera idag: motsvarar de våra behov av information eller bekräftelse ”tror” vi på dem, annars avfärdar vi dem. Hela tiden diktas nya sägner, så vi kan välja att ”tro” igen och igen. Jag känner mig mer bekväm med en sådan här tolkning av häxfenomen än med en devolutionistisk tanke om att häxtro är något som avtagit eller rent av försvunnit med tiden (och bättre upplysning?).

Minna invändningar till trots, menar jag att *Påskkäringar* är en synnerligen välgjord och användbar studie. Skott har inte bara samlat ett intressant nytt material, han har också presenterat det på ett tilltalande sätt och han har med valet av studieobjekt delgett läsarna mycken ny och användbar kunskap om en av våra största årshögtider. Förhoppningsvis hittar *Påskkäringar* sin väg till universitetens och högskolornas litteraturlistor, så att den blir läst och diskuterad, för det är den värd. Den kan med fördel användas i seminarier och sammanhang både på grundutbildningen och den avancerade nivån, då dess innehåll och budskap kan diskuteras på så många olika vis.

Agneta Lilja, Flemingsberg

Gunilla Byrman & Tommy Olofsson: *Om kvinnligt och manligt och annat konstigt i medeltida skämtballader*. Atlantis, Stockholm 2011. 321 s. ISBN 978-91-7353-440-6.

I boken *Om kvinnligt och manligt och annat konstigt i medeltida skämtballader* tar Gunilla Byrman och Tommy Olofsson sig an ett länge styvmoderligt behandlat forskningsfält, skämtballaden. Samtidigt presenterar de också nyupptäckt material, George Stephens manuskriptsamling som legat undangömd i tre kapslar på Växjö stadsbibliotek. I ett appendix återges delar av uppteckningarna, liksom de skämtballader som publicerats i samlingsverket *Sveriges medeltida ballader*. Detta gör även boken till en källa för hugade skämtballadforskare.

I det första kapitlet ger Tommy Olofsson dels en forskningshistorisk översikt över balladforskningen i allmänhet och forskningen om skämtballader i synnerhet. Som han konstaterar, har det vetenskapliga intresset för det senare inte varit så stort, med enstaka undantag på

senare år. Skämtballaderna uppfattades länge som opassande forsknings- och uppteckningsobjekt. *Om kvinnligt och manligt* fyller därmed en lucka i forskningen. Dels argumenterar Olofsson för att skämtballaden ”Käringen på barnsöl” borde räknas som en äkta ballad, fastän den har en sexradig strof med balkvers, och inte den ortodoxa två- eller fyrradiga strofen. Han stödjer sig på danska balladforskare, som har kategoriserat den som en ballad, och menar att svenska balladforskare är mer formalistiska, medan de danska är mer historienriktade. Det må vara sant, men tyvärr undergrävs den förtjänstfulla historiska tolkning – med bachtinska förtecken – som Olofsson presenterar av det faktum att denna ensidigt fokuserar på en medeltida kontext. Likaså är alla paralleller han anför medeltida, exempelvis occitansk trubadurlyrik och Trymskvädet, men senare skämtsagor och erotiska gåtor med liknande innehåll och stil berörs inte. Även om den första uppteckningen av ”Käringen på barnsöl” är gjord 1590, och det därmed vore fullt möjligt att balladen/visan faktiskt är av medeltida ursprung, har den ju också traderats i senare perioder och därmed varit relevant för människorna som levde då. Om dessa kontexter säger Olofsson ingenting. Det låter dessutom som om den grova folkliga humorn bara fanns under medeltiden, och jag tror inte att det var det intrycket han egentligen avsett att ge.

I det andra kapitlet analyserar Gunilla Byrman en pärla i George Stephens manuskriptsamling, den hittills okända balladen om den gåtfulla ”Osteknopp”. I denna ballad får kungens kock i uppdrag att föra in kungens ”osteknopp”, ur vilken diverse djur och människor uppenbarar sig på ett förunderligt sätt. Byrman genomför en noggrann textanalys som avlockar balladtexten många viktiga nyanser, och hon pekar också på de många tolkningsmöjligheter som finns, inte minst beträffande vad en osteknopp är. Hon föreslår ett slags serveringsfat för ost, belagt i SAOB i formen ”ostknapp”, eller liten ost å ena sidan, och å den andra en symbol för ett dryckeslag med brännvin eller starkt öl, via en association med ”Oste-blomm”, ett dialektalt ord för rölleka, som både brännvin och öl spetsades med. I vilket fall som helst är osteknopp en ymnighetshorn, med tydlig koppling till mat och dryck i glada vänners lag. Byrman försöker sig också på ett intermedialt grepp, eftersom balladen i sig enligt henne innefattar fem medier: dans, musik, dikt, bild och samvarodimension. I praktiken faller dans och musik bort – den senare är inte dokumenterad – men tanken är spännande och hade gärna kunnat ges mer utrymme i texten.

De två sista kapitlen rör sig kring liknande teman, manligt och kvinnligt i skämtballaderna i kapitel tre, skrivet av Tommy Olofsson respektive genusdebatt i småländska ballader i kapitel fyra, skrivet av Gunilla Byrman. Trots det mer eller mindre gemensamma temat är kapitlen ganska olika. Olofsson studerar kvinno- och mansbilden i balladerna, särskilt med tanke på hur kvinnlig och manlig sexualitet samt förhållandet mellan könen skildras, och relaterar det till den akademiska diskussionen kring frågan huruvida medeltidens mäniskor var mer skamlösa än vi. Många skämtballader framstår som ett slags motberättelser till den samhällseliga ordningen, där kvinnan skulle underordnas mannen, och den kvinnliga sexualiteten framställs ofta i god dager. Åtskilliga ballader beskriver därmed starka, levnadsglada kvinnor, som inte skäms över sina lustar och som vågar ta för sig. Mer problematiskt är, som antytts ovan, det fokus på en medeltida kontext som återkommer även i detta kapitel. Vissa ballader som tas upp är upptecknade förhållandevis sent, och det verkar riskabelt att anta att alla sprungit ur en medeltida kontext. Själva diskussionen kring Norbert Elias teori om civilisationsprocessen och Hans Peter Duerrs kritik av denna samt Michail Bachtins tankar om den medeltida skratkulturen och Olle Ferms kritik av densamma är initierad och underhållande, och slutsatsen blir att skillnaderna mellan dem och oss inte var så stora.

I kapitel fyra undersöker Byrman tre småländska sångerskors ballader: Gustafva Angel (1791–1869), Catarina ”Halta-Kajsa” Andersdotter (1792–1857) och Edith Samuelsson (1907–1984). Med hjälp av Yvonne Hirdmans tankar om genushierarki och genusdikotomi belyser Byrman hur makt och dominans tematiseras i balladerna. I tre av dem förlöjligas mannen för att han låter sig hunsas av kvinnan, och i de återstående tre porträtteras kvinnor som vägrar underkasta sig de sociala förväntningarna: de tar sitt liv i sina egna händer och ser till att det blir ett gott och lyckligt liv. Byrman relaterar denna ”småländska genusdebatt” till myten om Blända, kvinnan som rådigt ledde värendskvinnorna till seger över de invaderande danskarna. Hon föreslår att myten om Blända kan ha fungerat som stärkande för dessa småländska balladsångerskor, så att de vågade utmana den samhällseliga normen. Det är en intressant tanke, men svår att belägga förstås.

Boken avslutas som nämnts med antologin över bevarade skämtballadtyper. Jag fäste mig särskilt vid Rävens testamente (SMB 250), där räven ska passa bondens gåsunge när han själv går på fest. Naturligtvis åter rä-

ven upp gåsungen, och när bonden hotar att hudflänga honom, vill han ge sitt testamente, där han testamenterar sina kroppsdelar till personer som kan behöva dem: de tandlösa käringarna får tänderna, pigorna de raska benen osv. Traditionen med parodiska testamenten går åtminstone tillbaka till 300-talet e.Kr., då Nasses testamente (*Testamentum porcelli*) nedtecknades, och är även belagd från högmedeltiden framåt med många olika djur i huvudrollen. Detta framgår inte i kommentaren, men kan vara värt att tänka på.

Sammantaget är detta en tankeväckande bok, som dock hade behövt mer contextualisering gällande senare perioder för att vara helt klockren. Jag hoppas ändå att författarna finner anledning att återkomma till ämnet, som förtjänar att bli utforskat i högre grad än hittills.

Camilla Asplund Ingemark, Åbo/Lund

Intermediala perspektiv på medeltida ballader. Lars Elleström (red). Gidlunds, Möklinta 2011. 237 s., ill. ISBN 978-91-7844-819-7.

Fem forskare från delvis olika humanistiska forskningsområden har författat denna antologi som samtidigt är resultatet av ett forskningsprojekt som genomfördes åren 2006–2010. Publikationen inleds med ett kort förord av professor Lars Elleström som beskriver det aktuella projektets bakgrund och syfte, där avsikten framförallt presenteras som ett försök att ”förstå den medeltida balladens relationer till andra medier och konstformer”.

Den första artikel som sedan följer är skriven av Lars Elleström och Sigurd Kværndrup och syftar till att förklara den medeltida balladens historiska förankring i Europa och Norden. Förutom detta innehåller den också en intressant, fast stundom något abstrakt, kritisk diskussion om balladen som begrepp, form och funktion. Från att balladen i forntiden antas ha varit en huvudsakligen sjungen historia (utan eller i kombination med gester och dans), tros den efter hand ha övergått till en mer eller mindre litterär produkt. Utvecklingen förklaras bero på flera olika orsaker, t.ex. modeinriktade, moraliska, politiska eller kunskapsmässiga. Också tekniska skäl anges, som när riktade insamlingar inte kunnat bevara de sjungna melodierna i tillräcklig utsträckning. Balladen uppfattas således ha förlorat eller åtminstone modifierat sin grundläggande innebörd, samtidigt som aktuella idéer i tiden emellanåt påverkat genren. Det märks bl.a. i romantikens intresse för folkkonst och i